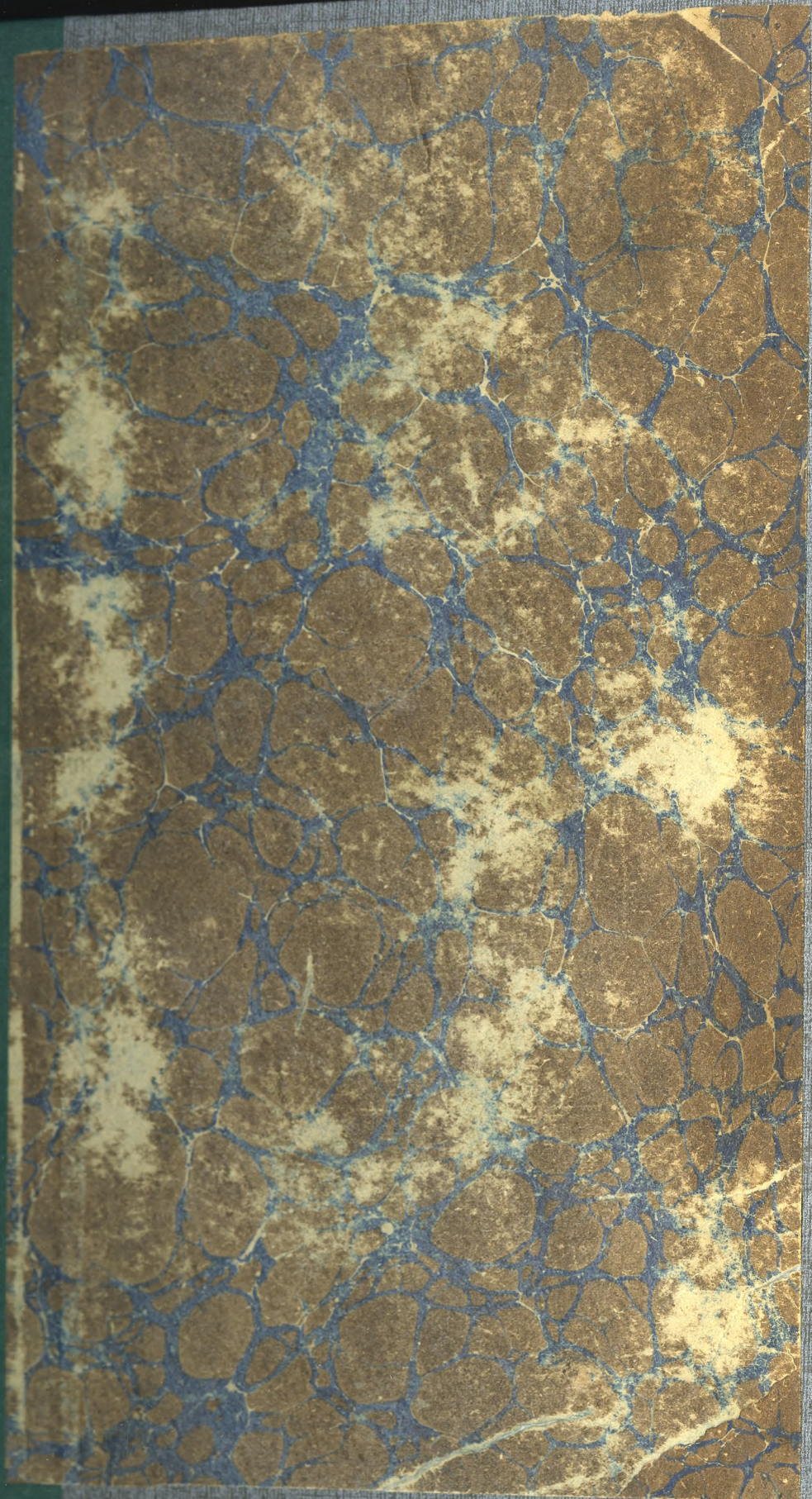

Politikai
röpiratok.

136.

136
1190

2

XENOPHON

MINT ÁLLAMGAZDÁSZ.

ELŐSZÓ

BEMUTATJA

JAKABFALVAY GYULA.

2.

PEST,

MÜLLER GYULA BIZOMÁNYA.

1862.

6.1552.00561519

XENOPHON

MINT ALLIANGAZDASZ

RENUTATIA

JAKA BIALA KRYSTA

PEST

MILLEN GVULI HONAMANYA

1852

ELŐBESZÉD.

Sajátságos, hogy az események hatalma által a politicalai küzdterről leszorított publicistáink job- bára Horaciusnak „Beatus ille, qui procul nego- tiis” odája szellemében honn gazdasá- got űznek, kutatják, s kiaknázzák a termő földnek itt ott felbuzogó áldásait, Virgiliussal:

„ . . . hic segetes, illic veniunt felicius uvae,
Arborei foetus alibi, atque injussa virescunt
Gramina,”

s producálván és consummálván, — gazdasági- s bormivelő egyleteket, takarékpénztárakat, ipar, s terménykiállításokat, biztosító társulatokat szer- vezvén — en miniature — hon gazdaságot

űznek; s mégis a hongazdaság mint tudomány oly gyéren van hazánkban képviselve, hogy bizony zavarba jöhetne a földművelés, ipar s kereskedelem osztálya, ha — mert az ördög nem alszik — egy szép reggelen a virradat kormányra szállítaná e modern Cincinnatusokat, ha csak tudományszomjas ifjuságunkat tanáraiktól (Karvasi Kautz sat.) megfosztani nem akarnók.

Pedig az államgazdászati nem csekélyebb fontosságú ága ám a politicának, az alkotmánytannál.

S valóban — irónóink egyikének szavaival élve — „ . . . ismét itt az idő, hogy a szellemi tevékenység bár csöndes de biztos hajlékába vonuljunk, hogy nemzeti geniusunk ezen zajtalan szentélyben fejezze be azt, mit a zöld asztalnál vajmi ritkán lehet befejezni.“

Paupertas maxima meretrix.

Nem az önzsirunkba fülástól, hanem a depaupersatio szolgágot termő rendszerétől kell most tartanunk, s az ez elleni küzdelemben az okszerű s List Fridrikként az észet is tényezői közzé sorozó nemzetgazdaság többet használ a legsallangósabb frazisokkal garnirozott s tapsvihart biztosító dietioknál. — Egyedül a kifejlődött nemzetgazdaság vezethetendi, birodalmunkat azon feladata sikerdús megoldására, hogy nyngateurópát élelmezze; egyedül a nemzetgazdaság fogja a magyar fajtával

megértetni, miként nem az a hivatása, hogy keletet képviselje, hanem hogy keletet civilizálja.

Mert a nemzetgazdaság szüli a nemzet vagyonyosságát, ez tényezője anyagi és szellemi fejlődésének, erejének, s ezek ismét megteremtik a nemzet dicsőségét, boldogságát, és nagyságát.

Pope szerint; „a legjobb alkotmány felett kábák vitázzanak, a legjobban megtartott a legjobb“ s mi biztosítja egy alkotmánynak megtartását? a népfelségi közvélemény, s mi szerzi meg a népnek a felség jogczimét? anyagi s szellemi ereje, mely nélkül nem populus, csak plebs, „rudis indigestaque moles,“ viasz, miből ma angyal, s hólnap ördög gyúrathatik, s közvéleménye nem önálló hatalom, hanem chamäleonszerűleg változó; csak viszhangja s bábjátéka a könnyenrivőségét, természetes félénységét, hiúságát s önzését felhasználni tudó fensőbb erőnek. — Ne üsse bár meg egy alkotmány a korszellem kívánatának mértékét, csak tudja az egyén hogyan áll, csak legyen szent és sértetlen a népfelségi közvélemény, a polgári jólét és boldogság teljesebb malasztával szerencséltetik, mintha ezen biztosíték nélkül magába a megtestesült szabadság honába tetetnék át.

A kalandor financier Law ismeretes — s eleintén dús jövedelmekkel kecsegtető — bankoperatiojával százezreket koldusbotra juttatott, s frankhon vállaira új 1631 milliónyi államadóssá-

got rakott. — Mirabeau az egyházi javaknak az alkotmányozó nemzetgyűlés általi secularisáztatásával frankhonnak 3000 milliót szerezvén az országot megmentette. S az ifjabb Pitt költött váltókkali (Keller-Wechsel, Wechselreiteréf.) speculatio útján megszorult kormányának egyszerre 1 és fél millió font sterlinget teremtett. — Mindez a múlt században történt, (jelenünk darázs-fészkébe benyúlni nem lévén tanácsos) s mind e s más efféle coup d' eclat-ra, drasticus szerekre — egyéb tényezők mellőztével — a bevételeket a kiadásokkal amazok ildomos szaporítása, s ezek mérséklése által lehetőleg egyensúlyozó államgazdaszatnak kevésbé méltatása szolgáltatott okot.

Derűre-borúra politizálóink, szónoklóink, s törvényfaló pörmestereink gomba módra vadon látszanak teremni, s ezek hadából került olyan is, ki az utóbbi országgyűlésen bonyolult törvénykezésünket egy Montesquieu-t, Bentham-et, vagy Filangierit megszegyenítő genialitással négy óra alatt rendbehozni ajánlkozott.

E politizálóink — jobbára naturalisták — tulságosan naivok, a mi a szívökön, az a szájokon, pedig hallatlan államgazdaszunk Széchenyi szavai szerint: a politica furcsa egy tudomány, — Aristoteles szerint pedig: a mesterségek mestersége, — s korántsem csak úgy születik az emberrel, mint a pisze orr, vagy a kancsal szem.

A frank nemzetgyűlés egy napon kihirdetetté: ki a királyt éljenezzi, megkorbácsoltatik, ki őt rágalmazza, felakasztatik. Ez ellenmondó szavakban a király megmentésének jó szándéka rejlik, mely által a 16-ik Lajos Párisba visszabevonulása alkalmával felizgatott nép veszélyessé fajulható tüntetéseit kívánták meggátolni. — Lám mily mesterséges, mily furcsa tudomány az a politica!

De hála az égnek vannak politicusaink, szónokaink s törvénytudósaink is, s köztök oly a tudomány színvonalán álló, meteorként fénylő nevek, miknek hallatára szebb jövő reményében büszkén dobog fel a nemzet kebele; csak államgazdászaink ne lennének aránylag oly csekély számmal.

Enfin — gondolám — nem ártana nekem is e szakmába legalább tudománytörténelmi szempontból egy parányi hézagot kitölteni.

S ha azon ideám, hogy a Krisztus előtt négy századdal élt Xenophont mint államgazdászt bemutatom, pár hazámfiába ösztönt ébresztend az államgazdászattal — e roppant horderejű tudományi foglalkozásra, czéломat érendettem.

Xenophon a kellemdús irmodoráról atticai méhnek nevezett athenei államtudós, történész és hadvezér született 446 évvel Krisztus előtt, tanítványa, s barátja Socratesnek, ki őt, mint a delioni csatában lováról lebukottat vállain vitte ki az utcözethől. Ott volt azon 13,000 főből álló görög

seregben, mely az ifju Cyrust testvére Artaxerxes persa király ellen segíté s a Mesopotámiában fekvő kunaxai csata után (hol Cyrus elesett) a 10,000 főre leolvadt, de le nem győzött görög sereget, — a főbb vezéreknek árulás folytáni meggyilkoltatásuk után — a persa birodalom szivéből, a persa seregek szeme láttára, mintegy két ezer mérlföldnyi távolból, ellenséges s többnyire ösmeretlen országokon keresztül a természet s hadviselés minden veszélyeivel folytonos csatázások között a Hellesponthoz visszavezetvén; — a hadműtétel örökmlékezetű csodáját végbevitte. Athenébe visszatértekor Socrates elítéltetését megtudván, annyira elkeseredett polgártársai iránt, hogy Athenét oda hagyta, s Kisázsziába az akor ott hadat viselő Agesilaus spártai királyhoz vonult, s annak oldalánál a koroneai csatában harczott is, a miért honfiai előtt azon gyanúba esvén, hogy spartai érzelmű, polgárjogától s jószágaitól megfosztatott, a spartaiak kárpótlásúl házat s földeket ajándékoztak neki Elisbe, hol a tudományoknak szentelte életét. Egy háború által onnét kizavartatva Korinthba, s később visszanyert jószágaira honába visszatért, hol Krisztus előtt 356 évvel meg is halt. Leginkább itt irta következő örökbecsű műveit:

I. *Bölcsészetiék.* Socrates nevezeteségei; melyben e bölcsnek az athenei társada-

lomhozi viszonyát fejtegeti. Socrates védbeszéde; melyben e bölcszet az ellene emelt vallástalanság vádja alól védelmezi. Vendégség; tárgya beszélgetés a szerelem fölött.

II. *Allamtaniak.* Cyropaedia; melyben a fejedelem nevelésének eszményképét állítja fel. Hiero, vagy a fejedelemről; melyben a fejedelem erényei, hátrányai, és azon eszközökről értekezik, melyek által a fejedelem népei szeretetét kivívhatja. A spartai köztársaságról, az atheneiek államalkotmányáról; melyekben az athenei democratiát megrójjá, s a spartai aristocraticus alakú alkotmányt kiemeli. Az államjövedelmeiről. Dicsbeszéd Agesilaus királyhoz.

III, *Történelmiék.* Anabasis; a 10,000 görög halhatatlan visszavonulásának leírása. Hellenica; melyben a Thucydides által félbehagyott peloponnészi háború története folytatatik.

IV. *Hadászat.* A lovasság tábornokáról.

V. *Gazdászat.* A háztartásról.

VI. *Sport.* A lovaglásról. A vadászatról.

Xenophon általam bemutatott értekezésének czélja volt elfajulásnak indúlt honfiainak kimutatni, hogy önfentartásukra saját országuk is elegendő eszközöket szolgáltat.

De a közbajnak orvoslását meggátlá az államnak azon állapota; mely szerint a szünetnélküli háborúskodások, s az azzal karöltve járó kormány és alkotmány változások, s az ezekből fakadó zsarolások, a hegemonia elvesztése, a polgárok nagy részének kiirtása, s a közpénztárak kiürülése által a nemzet elszegényedett, s a lenyeség erkölcstelenség, s törvénytelenég örvényébe sülyedett alá.

Nem hiszem különben is hosszúra nyúlt előbeszédemet méltóbban befejezhetni mint a nagy elmeél és mélységgel oknyomozó történetbuvár Rottecknek ezen — Athenét jellemző — szavai idézetével: „Athen riss allmälig die aristocratischen Schranken nieder, womit der weise Solon vorsichtig die Demokratie umfangen. Dafür fühlte es abwechselnd die Schrecken der Ochlokratie, der Anarchie, ja mitunter der Oligarchie. Gewöhnlich aber wurde es durch das überwiegende Ansehen einzelner Männer geleitet, welche zum Theil ohne bürgerliche oder Kriegsgewalt, sonach ohne eigentliche Magistratur, durch den Einfluss hervorleuchtender Talente oder Tugenden sich des Volkes Vertrauen und Folgsamkeit erwarben. Solche freiwillige Huldigung eines aufgeklärten und freiheitliebenden Volkes konnte wohl nur durch wahrhaft grosse Gaben gewonnen werden,

und gewährt darum einen viel interessanteren
Anblick, als die pflichtmässige Obedienz der mäch-
tigsten Nation gegen ein erbliches oder überhaupt
verfassungsmässiges Oberhaupt.“

Pest, 1861. December elején.

XENOPHON

az állam jövedelmeiről.

ՀՅՈՒՄՈՒՐ

Ինքնակենսագրություն

Meg van a jámbor emberben egy nagy indoka a nyugvásnak ; a tanúlt emberben pedig egy nagy indoka a mozgásnak.

Confucius.

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

1875
The following is a list of the
names of the persons who
were present at the
meeting of the
Board of Directors
of the
Company held on
the 15th day of
January 1875.

1. Rég óta azon véleményben vagyok, hogy a mi-
nök az előjárók, olyanok az államok is. Mivel pedig ne-
hány athenei előjáróról az mondatott, hogy ők ép oly
jól tudják, mi a jogos, mint más emberek, de kéntelenek-
nek vallották magokat a nép szegénysége miatt a társállamok-
okon jogtalanságot gyakorolni; ez okból megkísértettem
annak megvizsgálását, valjon a polgárok tulajdon birto-
kaikból élelmöket megszerezhetnék-e, a mint ez legigaz-
ságosabb is, meggyőződván, hogy ha ez megtörténék,
szegénységökön segítve, s egyszersmind elérve lenne,
hogy a többi görögök előtt gyanúsak nem lennének.

Midőn tehát, a mit magamban feltettem, megviz-
gáltam volna, mindjárt kitűnt, hogy a föld természeténél
fogva igen gazdag jövedelmeket képes szolgáltatni. De
hogy lássák, miszerint igazságot állítok, elsőben is Atti-
cának természeti tulajdonságait taglalom.

Hogy ott az évszakok igen enyhék, azt már magok

a termények is igazolják: a mi ugyanis máshelyt nem is esirádzhatnék, itt gyümölcsöket terem, s valamint a szárazföld, úgy körülte a tenger is nagyon termékeny. Továbbá a mi jót csak az istenck, különböző évszakokban adományoznak, mind az itt igen jókor veszi kezdetét, s igen későn szűnik meg. De nem csak azzal van megáldva, mit egy év megzöldít, és megvényt, hanem állandó javakkal is: mert tömegestől terem benne oly kő*), melyből nagyon szép templomok, nagyon szép oltárok, s az isteneknek pompás szobrai készitetnek, s keresik is azt úgy görögök, mint idegenek. Van azonban oly föld is, mely ha bevettetik, mit sem terem, de ha ásatik, sokkal több embert táplál, mint ha gabonát teremne, mert nyilván isteni kegyelemből ezüsttartalmú.***) S habár szárazon és vizen sok államok fekszenek is mellette, mégis azok egyikébe sem megy át ezen ezüstércznek legkisebb ere sem.

Nem minden valószínűség nélkül lehetne azt vélni, hogy Athene városa Görögországnak, sőt az egész földnek középpontján épült; mert mentől távolabb van az ember tőle, annál nyomasztóbb hideget vagy hőséget találni, s viszont mindazok, kik Görögországnak egyik végéről a másikára jutni akarnak, vizen vagy szárazon Athénén mint egy kör középpontján — jönnek keresztül. S ha nincs is minden oldalról tengerrel környezve, mégis mint valami sziget, minden szelekkel beszállíthatja a mire szüksége van, s kiküldhet a mit akar; mert két oldalon van tengere. De szárazról is sok portékát kap, mert a szárazföldhöz tartozik.

*) A penteliconi s hymettusi fehér márvány.

***) A lauriumi ezüstbányák.

Ezenfelül a szomszéd idegenek a legtöbb görög államokat zaklatják, míg Athene olyanokat bir szomszédaiul, kik magok is igen távol esnek az idegenektől.

2. Mindennek úgy hiszem, miként már előadtam, maga a föld az oka. De ha a természeti előnyökhöz még a települtek iránti gondosság is járúlna, (mert a jövedelmek e neme nekem a legjobbak egyikének látszik, miután ók magok tartják magokat, az államnak sokat használnak, s még sem kapnak zsoldot, de még ók fizetnek véddíjt) úgy hiszem e gondosság elegendő lenne, ha mindazt megszüntetnénk, a mi a nélkül, hogy az államnak használna, a települtekre bizonyos becselenséget vonni látszik, s ha azt is megszüntetnénk, hogy nehéz fegyverzetű települtek a város polgáraival együtt táborba szálljanak. Mert nagy bár a veszedelem ha távol van is, de nagy az áldozat is, mesterségűzés és háztartástól eltávozni. De bizonynyal az állam is többet nyerne azzal, ha a polgárok együtt szállanának táborba, mint ha miként jelenben, Lydiaiak Phrigiaiak Syriaiak s más minden vidékekből idegenek állanak közöttük, mert sokan a települtek közül ilyenek. Azon előny mellett, mely abból eredne, hogy felöldoztatnának a polgárok közti állástól, dicsőség is lenne az államra nézve, ha az Athenciek a csatákban inkább önmagokra, mint idegenekre számolni látszanának. S ha a települteket azon másikba részt venni engednénk, melybeni részvételre méltók is, tudniillik a lovagrendbe*), úgy hiszem jobb indulattal viseltetnének irántunk, s az állam is nagyobbá és hatalmasbbá válnék. Továbbá miután a falakon belől sok sza-

*) Solon beosztása szerint az athenci polgárság második osztályát a lovagok képezték, kik a csatákban lovasokként szolgáltak.

bad s építésre alkalmas tér létezik, ha az állam megengedné, hogy azok, kik ez iránt folyamodnak, s kik ezt megérdemelni látszanak, a városban építhetnek, és tulajdont birhatnak, úgy hiszem ez okból is sokkal többek és jobbak igyekeznének Athenében lakni. S ha települt-gyámokat, mikép az árvagyámokat, nyilvános hatóságként állítanánk fel, s ha azoknak a kik legtöbb települteket mutatnának ki, bizonyos tiszteletdíj járna, ez is jobb indulatúakká tenné a települteket, s természetes, hogy minden hontalanok igyekeznének Athenébe letelepedni, s a jövedelmeket szaporítani.

3. Most azt akarom előadni, hogy a városnak kereskedésre nézve is igen kívánatos és előnyös helyzet van.

Először is igen szép és biztos kikötőkkel bir, hol a megérkezett hajók a vihar miatt nyugton maradhatnak. Azonfelül a legtöbb államokba kéntelenek a kereskedők viszáruval látni el magokat; mert oly pénzek vannak birtokukban, melyek másutt nem kelendők. Athenéből azonban mindazt kivihetik viszáru gyanánt, mire az embernek csak szüksége van, de ha viszáru bevásárolni nem akarnak, akkor is szép árúczikket visznek ki azok, kik ezüst pénzt szállítanak: mert bár hol adják is el azt, mindenütt többet kapnak érte a tőke értékénél. *) De ha az árúhely törvényszékénél is díj tüzetnek ki annak részére, ki a perlekedéseket legigazságosabb és gyorsabban itéli el, úgy hogy a ki elakarna vitorlázni, abban ne akadályoztatnék, azon esetben csak azért is többen s örömebbé úznének kereskedést. Jó és szép dolog is lenne, ha azon kereskedők és hajóbirtokosok, kik jelentékeny

*) Mert az athenei pénz nem vegyítetett ólom vagy rézzel, mint a többi görög államokban.

hajók és portékákkal az államnak hasznót hajtani lát-
szanak, a színházakban diszüléssel tüntetnének ki, s
vendégszerető összeköttetésekre hivatnának meg; mert
ily módon megtisztelve, nem egyedül nyereségvágyból
de becsületből is sietnének hozzánk, mint barátaikhoz. S
mentől több emberek érkeznének meg, s telepednének le,
nyilván annal több árú vitetnék ki és be, küldetnék szét,
adatnék el, s annál több díjak s adózások folynának be.
S a jövedelmeknek ez útoni szaporítása nem kerülne
egyébbe, mint néhány emberséges néphatározatba, és
gondosságba.

A mely jövedelmek ezeken kívül még szerezhetők,
azokra nézve — miként belátom — előlegezésre lesz
szükség. De nem hagy el azon remény, hogy a polgárok
örömet fognak e célra adózni, ha meggondolom, mily
sokat adózott az állam, midőn Lysistratus vezérlete alatt
az Arcádiaiknak segítségére ment, s mennyit Hegesilaus*
alatt. Azt is tudom, hogy gyakran háromevezősök sze-
reltettek fel, s küldettek ki nagy költséggel; ámbár bi-
zonytalan volt, valjon több hasznót vagy kárt fognak-e
okozni, az azonban bizonyos volt, hogy a polgárok soha
sem fogják visszakapni azt, a mi adóval ahhoz járultak,
sem kamatokat nem fognak nyerni belőle. De semmi ál-
tal sem tehetnének oly szép nyereségre szert, mint az ál-
tal a mit előlegezésképen befektethetnének, mert a ki
tiz minával**) járulna hozzá, az közel ötös-tengeri-ka-
matot***) nyer, ha naponként három obolust kap, a ki

*) Hegesilaus athenei vezér volt a mantinei csatában,
hol az arcádiaikat segíté.

**) Mintegy 450 ft. o. é.

***) Tengeri-kamat volt a hajóra, vagy terhére kölcsö-

pedig öt minával, az többet nyer hármastengeri kamattal*) s a legfőbb Athenebeliek többet fognak évenként kapni, mint a menyit rá adóztak, mert azok a kik egy minát tettek be, közel 2 mina jövedelmet fognak kapni, még pedig a városban, a mi legbiztosabb és állandóbbnak látszik minden emberi dolgok közt. S úgy hiszem ha a jötevők örök időkre feljegyeztetnének, akkor sok idegenek is hozzá járulnának ezen adózáshoz, sőt némely államok is, vágyva e feljegyzés után, s reményilem, néhány király, hatalmas úr, és Satrapa is kívánna e kitüntetésben részesülni. Ha már e szerint az alaptőke összegyűlné, szép és jó dolog lenne a kikötők körül a már létezőkhöz új szállásokat építeni a hajóbirtokosok részére, valamint a kereskedők részére a Deigma**) mellett eladás és bevásárlásra alkalmas piacokat, s a városba jövők részére nyilvános szállodákat; s ha a kiskereskedők részére is lakások s bódék készíttetnének úgy Piräusban***), valamint a városban is, ez a városnak ékességül szolgálna, s egyszersmind sok jövedelmet is hajtana. Jónak találom még, hogy tetetnék kísérlet, valjon valamint az állam nyilvános háromevezősöket bir, lehetséges volna e épen úgy rakhajókat is birnia, s ezeket kezesség mellett bérbe adnia, miként a másik közvagyon; mert ha ez is kivihetőnek mutatkoznék, úgy ebből is nagy jövedelem kerülne.

nözött tőke kamata. Ötös-tengeri-kamat egyenlő a tőke ötöd-részevel, s így $20\frac{0}{5}$ -tőlival.

*) Hármastengeri-kamat egyenlő a tőke harmadával, s e szerint $33\frac{1}{3}\frac{0}{3}$ -tőlival.

**) Deigmának neveztetett az árúzikkek lerakása s eladására szánt piac Piräusban.

***) Hires kikötő.

4. Ha továbbá az ezüsbányák munkáltatására nézve a szükséges intézkedések megtettnének, akkor úgy hiszem nagy összegeket nyornénk belőlök, egyéb jövedelmeken kívül is.

Elő akarom adni annak fontosságát, azok végett, kik azt nem ismerik. Tehát hogy már régóta miveltenek, mindenki előtt tudva van, s azért senki sem is kísérti meghatározni, mely idő óta kezdetett meg. Habár oly rég idő óta ásatik és aknáztatik is ki ezen ezüstércz, gondoljátok meg, mily kis részét teszik e természetes és ezüsttartalmú dombnak a kiemelt rakások. De azon ür is, melyben az ezüst találtatik, nem kisebbedett, hanem mindég terjedettebbnek mutatkozott. Továbbá akkor is, midőn legtöbb ember volt benne, egyik sem volt munka híjával, de mindég több volt a munka, mint a munkás, s most sem kevesbíti senki azok közzül, kik a bányában rabszolgákat tartanak azoknak számát, sőt még mindig vesz hozzájok annyit, a mennyit csak vehet; mert ha kevesen ásnak és kutatnak, akkor, úgy hiszem kevés kincs is találtatik, he pedig sokan, akkor az ezüstércz is sűrűbben jön felszínre. Úgy hogy mindazok közt a miket ösmerek, egyedül ezen egy munkánál nem irigyli senki azokat, a kik még ahhoz készületeket tesznek. Továbbá a szántóföldek birtokosai, mindnyájan megtudnák mondani, hány jármos ökör s hány munkás elegendő egy telekhez, s ha valaki többet alkalmaz, mint a mennyi elegendő, azt kárnak tartják; de az ezüsbányák mivelésénél mindnyájan azt állítják, hogy hiány van a munkásokban. Mert nem úgy van ennél, mint hogy ha sok a rézkovács, — mivel a rézművek megőlesülnek — a rézkovácsok tönkre jtnak, s ép úgy a kovácsok is, s ha sok a gabona és a bor — mivel a termés megőlesül, — a földmivelés nem hájt hasznot, úgy hogy sokan a föld mive-

lésével fölhogynak, s a kereskedés, bormérés, és pénzkölcsönadásra adják magokat; hanem mennél több az ezüst, annál több ember adja magát e munkára. Ha az ember a háztartáshoz szükségeseket beszerezte, föleslegest nem könnyen vesz még hozzá; ezüstje azonban soha senkinek sem volt még annyi, hogy még többre ne lett volna szüksége, mert ha némelyeknek sok van is, elássák a feleslegest, s nem kevésbé örülnek neki, mintha elhasználnák. S még többet, ha az államok virágzóak, úgy az embereknek nagy szükségök van pénzre; mert a férfiak szép fegyverekre, jó lovakra, pompás házakra és bútorzatra akarnak költekezni, a nők pedig drága öltözetre s arany ékszerre vágnak; ha ellenben az államok hanyatlanak silány termés vagy háború miatt, úgy még több pénzre van szükségök, a föld mit sem teremvén — részint élelmiszerekre, részint segédhadakra. De ha valaki azt állítja, hogy az arany sem kevésbé hasznos, mint az ezüst, nem vonom kétségbe; azt azonban tudom, hogy az arany ha tömegestől jelentkezik, becsében veszt, az ezüst ellenben nyer.

Ezt azért adtam elő, hogy bizton annyi embert alkalmazzunk az ezüstabányákba, mennyi csak lehetséges, s bizton tegyük meg a műveltetésök iránti intézkedéseket, azon meggyőződéssel, hogy sem az ezüstércz soha kifogyni, sem az ezüst becsében veszteni nem fog. De úgy látszik nekem, hogy ezt már az állam is előbb tudta nálam, s azért azon feltétel alatt hogy isotéle*) legyen, minden idegen művelheti a bányákat, ha akarja.

Hogy a nyercendő haszonról még határozottabban

*) Csupán csak a polgárok, isotélék, vagy is azon települtek, kik polgárjog nyerése nélkül adózás tekintetében a polgárokhoz soroztattak, bérelhetek ezüstabányákat.

szólhassak, megakarom fejteni, hogy míveltetésök iránti minemű intézkedések által tetethetnének az ezüstbányák az államra nézve leghasznosabbakká. S a most mondandók felett nem is igénylek oly csodálkozást, mintha valami nehezen feltalálhatót találtam volna fel, mert a mit mondani fogok, részint most is még mindnyájan látjuk, részint halljuk, hogy mi történt hasonló módon a múlt időkben. Az azonban igen csodálatos az államtól, hogy habár észreveszi is, miszerint az által sok polgár meggazdagodott, még sem utánozza. Mert már régen hallottuk mi, kiket érdekelt, hogy egykor Niciasnak Niceratus fiának az ezüstbányákban ezer embere volt, kiket a Thraciai Soziasnak oly feltétel alatt adott bérbe, hogy az naponként mindenikért egy obolust fizessen, s a hasonló mennyiséget annak mindég kiállította. Hippanicusnak is hatszáz rabszolgája volt, melyek hasonló módon bérbe adva, naponként egy egész minát jövedelmeztek, Philomenidesnek pedig háromszáz, fél mina nyereséggel, s másoknak is, a mint kinck kinck gondolom, vagyona engedé. De mi szükség a régieket emlegetni? Jelenleg is sok ember van az ezüstbányákban ily módon bérbe adva. S miután e szerint az miről beszélek, már kivíve van, úgy csak az lenne az új, ha az állam, miként a polgárok, kik rabszolgatartás által elapadhatlan jövedelemre tettek szert, szintén nyilvános rabszolgákat tartana, míg minden athencire három esnék.

A ki akarja részletesen vizsgálhatja, s meggyőződhetik, valjon kivihető e az, mit előadunk. Hogy az emberek vétclárát az állam könyebben előkerithetné mint az egyes polgárok, az világos.

Továbbá könnyű a tanácsnak a hírnök által kihirdettetni, hogy: a ki akar, szállítson rabszolgákat; hogy az ide szállítottak megvásároltathassanak. S ha már egy-

szer megvásároltattak, miért béreltetnének ki kevésbé az államtól, mint az egyes polgároktól, midőn hasonló feltételek mellett lesznek kaphatók. Hiszen ligetek, templomok, házak és vámok is béreltetnek ki az államtól. De hogy a vásárlottak meg is tartathassanak, az állam kezességet követelhet a bérlőktől, valamint teszi azokkal, kik a vámokat haszonbérlik. Sőt még könnyebb is törvénytelenkedni annak, ki vámokat haszonbérel, mint annak, ki rabszolgákat bérel; mert a pénznél hogyan puhatolható ki, hogy a nyilvános kiszállítatik, midőn a magánpénz hozzá hasonló? de a rabszolgákat, ha nyilvános bélyeggel megjegyeztetnek, s ezen felül büntetés méretük azokra, kik megveszik, vagy kiszállítják, — hogy lophatná el valaki? Így tehát lehetséges az államnak embereket vásárolni és megőrizni.

Ha valaki ellenben azon gondolatra jó, hogy ha sok munkás van együtt, nem lesznek szintén sokan azok is, a kik bérleni akarnak, — az nyugodt lehet, s gondolja meg, hogy sokan azok közül kik az ezüstabányák mivéléséhez intézkedéseket tettek, azokhoz még nyilvános munkásokat is fognak bérolni, mert munka sok van; s gondolja meg, hogy sokan vannak, részint épen azok közt, kik a munkánál megöregednek, részint mások, úgy athenciek, mint idegenek, kik testökkel munkálkodni sem nem akarnak, sem nem képesek, de valamely ügyletnek fejkkel ellátása által örömet szereznek meg életszükségleteiket. S ha egyszer ezerkétszáz rabszolga már együtt volna, akkor természetesen öt vagy hat év alatt maga a jövedelem által nem birna kevesebbet az állam hat czernél. S ezen számból ha naponként mindenik egy egész obolust jövedelmezne, az évi jövedelem hatvan talentumot tenne ki. Ha ebből húsz más rabszolgákra fordittatik, azon esetben a többi negyvenet az állam már

egyébb szükségésekre fordíthatja; s ha teljes tíz ezerrel bírna, akkor a jövedelem száz talentumra rúgna. De hogy ezen összeget többszörösen is meg fogja kapni bebizonyíthatják, ha még néhányan élnek, azok, a kik emlékeznek, mennyire ment a rabszolgákbóli jövedelem a decleai események előtt. Ezt bizonyítja az is, hogy ámbár minden időben számtalan ember munkálkodott az ezüsbányákban, azok most is csak oly állapotban vannak, mint ahogy őseink leírták. Az is, mi jelenben történik, azt bizonyítja, hogy sohasem lesz ott több ember, mint mennyit a munka igényel, mert az ásók sem a mélységnek, sem az istálynak végét nem érik. De még többet, jelenleg épen úgy nyitathatnak új bányák, mint ennek előtte. S így egy szakértő sem mondhatja meg, hogy a már megmunkált helyeken több ezüstércz van e, mint a még munkába nem vettek.

Mért nem nyitnak tehát jelenleg is, mint hajdan, új bányákat? kérhetőné valaki. — Mivel azok, kik bányamiveléssel foglalkoznak, szegényebbek, (mert csak nem régóta tetettek ez iránt ismételi intézkedések) és sokat kockáztat az, ki új bányákat nyit. Mert a ki jó érre talál, az meggazdagszik, de ki arra nem talál, mind azt elveszti, a mit befektetett. S e veszélynek nem örömet teszik most ki magokat az emberek.

Azonban az iránt is jó tanácsosál hiszek szolgálhatni, hogyan lehetne legbiztosabban új bányákat nyitni. Az atheneiek ugyanis tíz törzsökre oszlanak; s ha már az állam azok mindenikének hasonló mennyiségű rabszolgákat adna át, s azok közös nyereségre új bányákat nyitnának, ily módon ha egy törzs találna valamit, mindnyájáé lenne a haszon, ha pedig kettő, vagy három, vagy négy, vagy a fele találna valamit, akkor világos, hogy e munkálatok még több hasznot hajtának.

Hogy azonban mindnyájan szerencsétlenek lennének, az minden előzmények után nem valószínű. És így egyes polgárok is összeállhatnának, s közös nyereségre több biztossággal merényelhetnének. Attól azonban ne féljetelek, hogy ily intézkedések tétele által vagy az állam okozna kárt a polgároknak, vagy a polgárok az államnak, de valamint a szövetségesek mentől többen állanak egybe, annál erősebbek, úgy az ezüstabányáknál is, mentől több emberek munkálkodnak, annál nagyobb kincseket találnak s visznek el.

Elóadtam immár, hogy az államnak minő szervezete által vélem elérhetni, miszerint a közönségtől minden athenei elégséges élclmet nyerhessen. De ha némelyek — felszámitván, hogy mindehhez igen nagy előlegezés szükséges — nem hiszik, hogy elégséges pénz gyűjtethetik, e gondolatnál sem essenek kétségbe. Mert nem áll az, hogy mindennek szükségkép egyszerre meg kell történni, különben nem háramlik belőle haszon; hanem a mennyi házak felépítettnek, vagy hajók elkészítettnek, vagy rabszolgák megvásároltatnak, mindazok rögtön hasznot fognak hajtani. Sőt még többet, e tekintetben legalább előnyösebb is, hogy részenként, nem pedig minden egyszerre, vitessék ki. Ha ugyanis nagy tömegbe építenénk a házakat, úgy több költséggel s rosszabbul állítanánk elő, mintha építésök részenként történnék, s ha egyszerre sok rabszolgát keresnénk, kényyszerítve lennénk rosszabbakat s drágábban vásárolni; de ha mindezt a lehetőség szerint végezzük el, akkor, a mi jól kigondoltott, s czélszerűnek bizonyult, azt ismét kivihetnénk, s ha valamibe hiba volna, azt abba hagyhatnánk. Továbba, ha minden egyszerre történnék, minden eszközöket meg kellene hozzá szerezni, ha pedig az egyik elvégeztetnék, a másik pedig elhalasztatnék, úgy a

jövedébeli biztos bevétel a szükségletet előteremteni segitené. Mitől azonban talán mindnyájan leginkább tartanak, hogy ha az államnak igen sok rabszolgája volna, a bányák túltömetnének, — e félelemtől is mentek vagyunk, ha nem küldünk oda több embert, mint menyt maga a munka igényel. Nekem legalább úgy látszik, hogy akként legezélszerűbb kivinni ezt, a mint legkönnyebben történik.

Ha ellenben azt hiszitek, hogy a minap folytatott háborúra adott pénzbeli segedelem miatt többé a legkisebbel sem járúlhattok közre, igazgassátok hát a jövő évben az államot annyi pénzzel, menyt a háború előtti adók kitettek; de a mivel többet tesznek ki, — mert béke van, s mert a szabadosok és kereskedők pártfogoltatnak, s mert több emberek jövén össze, több szállittatik ki és be, s mert a kikötőben a piacok is szaporittatnak, — azt vegyétek elő, s tegyetek oly intézkedéseket, hogy lehető sokat jövedelmezzenek.

Ha azonban némelyek meg attól tartanak, hogy ha háború ütne ki, ez intézkedés megghiúsítatnék, úgy gondolják meg, hogy ha ez életbe lép, akkor a háború sokkal rettenetesebb lesz a támadókra, mint az államra. Mert mi hasznosabb jószág a háborúra nézve az embernél? — Már pedig az államnak akkor elég embere volna sok hajó felhadazására, és sokan az állam részéről mint szárazföldi katonák is zaklathatnák az ellent, ha kedvezményekben részesittetnének. Én azonban azt hiszem, hogy háborúban is lehetséges lenne a bányákat el nem hagyni. Mert hisz a bányák közelében a déli tenger mellett egy sánczolat van Anaphlystusnál, s az északi mellett egy sánczolat Thoricusnál, s ezek mintegy hatvan stadium*) távolságra esnek egymástól. Ha már e kettő közepén a besai legmagasbb ponton is erődítés készittetnék, úgy minden

*) 60 stadium egy és fél mértföld.

sánczolatok művei egybe folynának össze, s mindenki gyorsan biztosságba helyezhetné magát, ki valami ellenséget venne észre. S ha nagyobb ellenség jönne, úgy ha gabonát, bort, vagy juhokat találnának a sánczolatokon kívül, azokat magukkal vinnék, de ha az ezüstérczet keritenék hatalmukba, mi egyébbre használhatnák azt, mint kövek gyanánt. De hogyan is intézhetne az ellenség a bányákra támadást? Hisz a legközelebbi állam Megara a bányáktól több mint ötszáz stadiumnyira van, s az ezután legközelebbi Thebä több mint hatszáz stadiumnyira. S ha már ezek egyikétől az ezüstabányák felé nyomulnak, úgy a város mellett kell elhaladniok, s ha kevesen vannak, természetesen a lovasok és határőrök*) által semmisítettnek meg, nagy erővel vonulni ki pedig, s hazájokat védtelen hagyni veszélyes; mert így sokkal közelebb esnék allamaikhoz Athene városa, mint ők magok, ha a bányáknál időznek.

De ha mindjárt oda juthatnának is, hogy időzhetnének ott sokáig, ha hiányzanak élelmiszereik? Már pedig a sereg egy részével élelmet zsákmányolni szintűgy veszélyes azokra, kik a végre kirándulnak, mint azokra a kik harcznak, ha pedig mindnyájan a végre rándulnának ki, akkor inkább ostromoltatnának, mint ostromolnának.

Tehát nem egyedül a rabszolgákbólí jövedelem szaporitaná a polgárok élelmét, hanem miután a bányáknál tömérdek ember összegyűlnék, az ott állított piaczból, az ezüstabányák körüli nyilvános házából, s az olvasztókemenczéből, s minden egyébből is nagy jövedelmek crednének; mert maga a város is nagyon megné-

*) Az athenei ifjak 18-tól 19 éves korukig a városban, 19-től 20 ig pedig a határon látták el az őrszolgálatokat, részint mint az erődök őrségei, részint czirkáló csapatokban.

pesülne, ha ez intézkedések életbe lépnének, s az e tájon biróknak telkei épen annyit érnének, mint a város közelébeniek.

S ha a mit javasoltam kivitetnék, egyszersmind azt is állítom, hogy a polgárok nem csak kincsekre lennének gazdagabbak, hanem engedelmesebbek, rendezettebbek, és harcziasabbak is. Mert azok, kiknek parancsolva van testöket gyakorolni, sokkal több igyekezettel végeznék gyakorlatukat a gyakorlótéereken, ha a mellett bőségesebb él' nezésbe részesülnének, mintha a fáklyaversenynél az annak begyakorlása, s rendezésével megbizott polgárok által fizettetnek, s azok a kiknek az erősített helyeken órség gyanánt, vagy peltastok*) gyanánt szolgálni, vagy az ország határóri szolgálatát ellátni parancsolatik, mindezeket előbb teljesítenék, ha minden szolgálatukért öcclemmel láttatnának el.

5. Ha azonban bizonyosnak lenni látszik, miszerint hogy az állam minden intézkedéseiből jövedelmek befolyhassanak, békének kell uralkodni, nem érdemes e egyúttal békebirákról is gondoskodni? Mert e hatóságok választása azt eszközölné, hogy az állam mindenki előtt kedvesebbé válnék, s jobban seroglenének ide.

S ha némelyek azt hiszik, hogy ha az állam állandóul békében lenne, kevésbé fogna hatalmas, híres, és nevezetes lenni Görögországban, — úgy véleményem szerint azoknak nézete is alaptalan; mert hisz legboldogabb államoknak azok neveztetnek, melyek legtovább éltek állandó békében, s minden államok közt leginkább Athene látszik a természettől arra teremtvé, hogy békében viruljon. Mert ha az állam békességben van, a hajóbirtokosoktól, s kereskedőktől kezdve kinek ne lenne rá szük-

*) Könnyű lovasok.

sége? Talán azoknak nem, a kiknek sok gabonájuk, vagy azoknak nem, a kiknek sok boruk, vagy azoknak, a kiknek finom boraik vannak? Hát azok, a kiknek sok olajuk, hát azok, a kiknek sok juhaik vannak? hát azok, kik fejjel, vagy pénzzel uzsoráskodnak? Továbbá kézművesek, sophisták, philosophusok, költők, vagy azok, kik ezeknek műveivel foglalkoznak,*) azok kik látás s halálra méltó szent, vagy kogyeletre méltó dolgok után áhítoznak, s továbbá azok, kik mindenfelét gyorsan eladni vagy bevásárolni akarnak? Vagy mindezt nem leginkább találhatják e fel Athenében?

S ha eziránt senki sem emel ellenvetést, némelyek azonban, kik az állam felsőbbségét (hegemóniáját) ismét kivivni óhajtanák, azt hiszik, hogy ez hamarébb létrejöhetne háború mint béke által, úgy gondoljanak elsőben a persa időkre, valjon erőszakoskodás, vagy a görögök körüli érdemeink által értük-e el a tengerészeti felsőbbséget, és a hellen-kínestárnokságot. Továbbá, miután az állam azon hirben állván, hogy a kormányzatot igen szigorúan kezeli, az uralkodástól megfosztatott**), nem-e ekkor is, midőn megszűntünk joggalankodni, ismét a s

*) Színészek, zenészek.

**) A peloponnési háború 27-ik évében 404 évvel Krisztus előtt a Spartaiak Agis és Pausanias királyaikkal persa pénz és hajók által segítettve, s több görög város mint szövetségárs által gyámolítva, a vérszomjas és ármányos Lysander hadvezérele alatt az athenci haderőt Aegospotamosnál szárazon és vizen tönkre tették. A Thebaiak és Korinthetaiak Athene teljes lerombolására szavaztak, de a delphibeli jósda által megintették, hogy ne szakítsák ki Görögország egyik szemét, mire a város éhséggel bevétetvén, hosszú falai ének és zeneszó mellett leromboltattak, hajói felgyújtattak, s több ezer athenei legyilkoltatok.

getlakók szabad akaratából lettünk a tengerészet előljáróivá? S a Thebaiak is nem azért engedték e át az Atheneieknek a felettük való felsőbbiséget, mivel jótéteményekben részesítették?*) De még többet, a Lacedämoniak is, nem erőszak által kényszerítve, de mivel jó követteget el velök, osztották meg felsőbbiségüket az atheneiekkal.**) Jelenleg azonban úgy látszik hogy a görögországi zűrzavar***) miatt a végzet úgy rendelé, hogy az állam minden megeröltetés, veszély és költség nélkül a görögöket ismét megnyerje magának. Mert megkísértheti az egymással hadakozó államok kibékítését, s az egyetértés helyreállítását ott, hol behaborgások uralkodnak. Ha megmutatnátok hogy arról gondoskodtok, miszerint a delphibeli templom ismét oly önálló legyen, mint annakelőtte, nem az által hogy a háborúba beavatkozzatok, hanem az által, hogy görögországba követeket küldözzetek szét, akkor, úgy hiszem nem lehetne rajta csodálkozni, ha minden görögben hasonérzelműt, szövetségést és frigyársat találnátok azok ellen, a kik, miután a Phocisbeliek a templomot elhagyták, azt hatalmukba keríteni igyekeztek.****) S ha megmutatnátok, hogy arról is

*) Thebát Sparta ellen segítvén az Atheneiek Chabrias vezérik alatt tengeri csatát nyertek 377-ben Kr. előtt.

***) Theba Epaminandos vezére alatt Sparta hatalmát a leuctrai csatában 371. Kr. előtt megtörvén, Sparta Athenével szövetségést 369. Kr. előtt, s a felsőbbiségen megosztottak

****) A mantināai csata után (hol Epaminondas Cicero szerint a „görögök elseje“ elesett 362. Kr. előtt) egy állam sem viselte Görögországban a felsőbbiséget.

*****) Apolló hires temploma Delphiben, mint a görögök köztulajdona az amphictyonok tanácsa felügyelete alatt állott, a Phocisbeliek azonban mint kiknek területén feküdt, igényt formáltak rá, s az ahhoz tartozó szent földet mivelni kezdeték, miért is a Thebaiak ösztönzésére az amphictyoni tanács

gondoskodtok, miszerint szárazon és vizen mindenütt béke viruljon, akkor úgy hiszem, mindenki azt kívánná, hogy hazáján kívül Athene mindenek fölött fentartassék.

Ha ellenben valaki azon hitben van, hogy pénz tekintetében a háború jövedelmezőbb a békénél, akkor nem tudom mi módon határozatnék ez el jobban, mint annak megvizsgálása által, hogy az ennekelőttei események, miként ütöttek ki az áll amra nézve. Úgy találjuk ugyanis, hogy már az ó korban béke idején igen sok pénz szivárgott be az államba, háborúban azonban mindez kiadatott; ha az ember ezt vizsgálja, meg fog győződni, hogy a legújabb korban is a háború miatt sok jövedelmek kimaradnak, s azok, melyek befolytak, sok mindennemű kiadásokra fordítottak; miután pedig a tengeren béke uralgott, a jövedelmek szaporodtak, s a polgárok arra fordíthatják, a mire akarják.

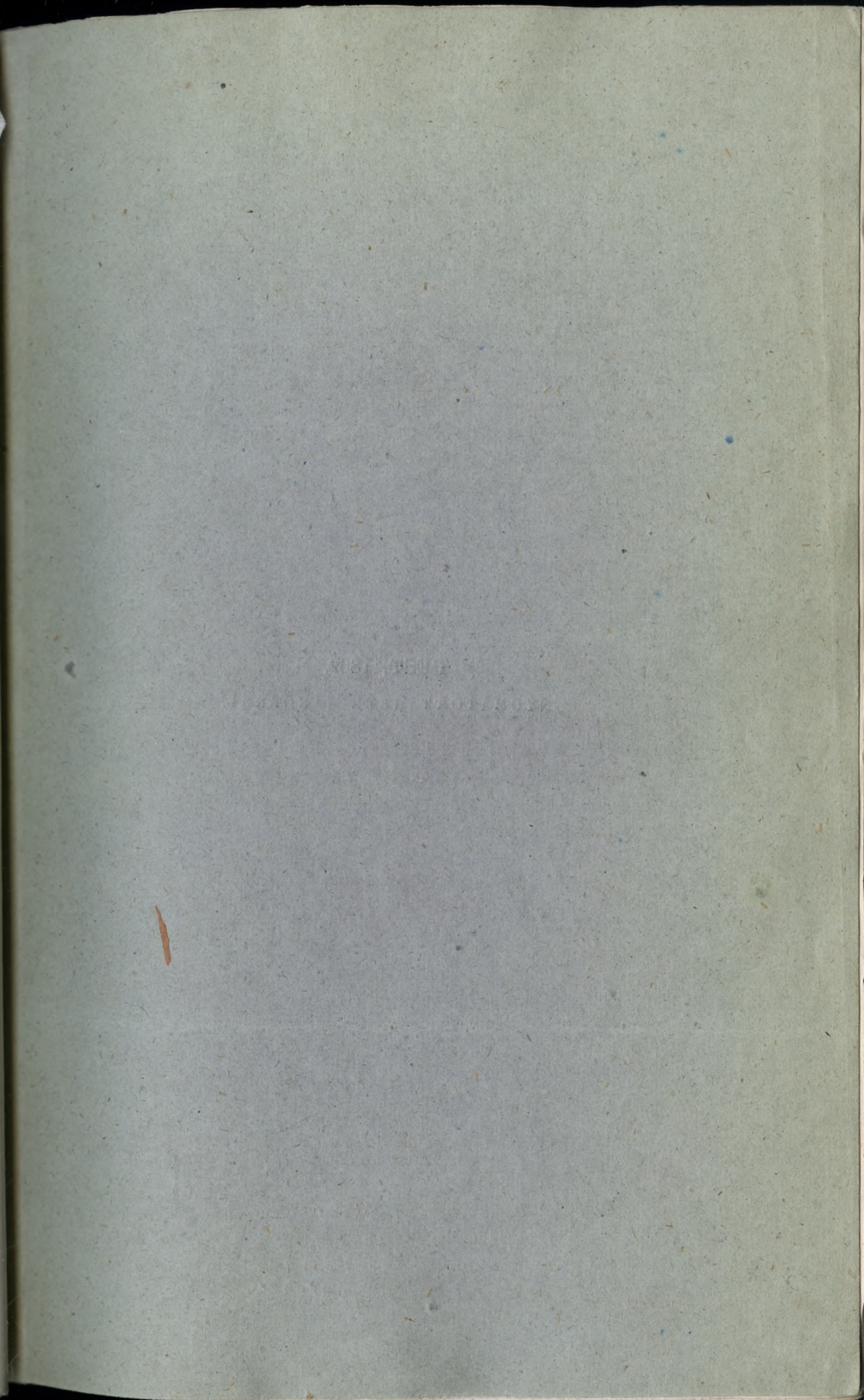
De ha tőlem kérdeztetnék: azt akarod, hogy ha valaki az államon jogtalanságot követne is el, az ellen is tartassék fel a béke? úgy nemmel válaszolnék, sőt azon hitben vagyok, hogy sokkal hamarább boszút állhatnánk az olyanon, ha azt vinnénk ki, hogy senkin se kövessünk el jogtalanságot; mert ekkor az olyan szövetségtársra nem is találna.

0. S ha már a javasoltak közül semmi sem lehetlen, vagy kivihetlen, s ha mi azoknak végrehajtásuk által a görögök előtt kedvesebbekké válni, közöttök, bizto-

által pénzbírságra ítéltettek, s erre a Phocisbeliek a templomot elfoglalván Theba vallásos háborút kezdett Phocis ellen, mely tiz évig tartott, s melyben eleinte a Phocisbeliek győztek, később azonban macedonia Fülep segélyével a Thebaiak. S kétségkívül a Thebaiakat érte Xenophon azok alatt, kik a templomot hatalmukba keríteni igyekeztek, kik ellen később Athene és Sparta a Phocisbeliekkel szövételkezett is.

sabban lakni, s hiresebbé lenni fogunk, s a nép felesleges élelemmel fog birni, a gazdagok pedig a háborúra való költségezettől mentvék lesznek, s nagy lévén a bőség, a mostaniaknál még pompásabb ünnepeket fogunk rendezni, templomokat felszerelni, kőfalakat rakni s hájgyárat állítani, a papokat, a tanácsot, a hatóságokat s a lovagokat ősi jogaikba vissza fogjuk helyezettetni, hogy ne érdemelné ez meg, miszerint oly gyorsan miként csak lehetséges munkához kezdjünk, hogy még életünkben biztosságban, s boldogságban lássuk az államot? S ha tetszenék nektek mindezeket végrehajtani, úgy azt tanácsolnám, hogy küldjünk Dodonába*) és Delphibe, s kérdeztessük meg az isteneket, valjon ez intézkedések által jelenben és a jövőben jobban s szerencsésebben fognak-e folyni az állam dolgai; s ha ők hozzá járulásukat adandják, akkor megint azt mondanám, meg kell kérdeni, mely istenek kegyének részünkre megnyerése által hajthatnánk azokat végre a legszebben és a legjobban, s ha az azoknak hozandó áldozat kiket ők megfognának nevezni — miként természetes — kedvező jelekkel kecsegtetne, munkához kell kezdeni. Mert ha isten segedelmével hajtatik végre, úgy természetes, hogy magok az ügyek is az államnak jobb és szerencsésbb állapotára fejlenek ki.

*) Város Epirusban Zeüsnek legrégebb görög jósdájával.

PEST, 1862.

NYOMATOTT HERZ JÁNOSNÁL.

